

Prof. dr. Bojan Pirc (1901–1991), mednarodno uveljavljeni zdravstveni statistik – ob 110-letnici rojstva

Dr. Bojan Pirc (1901–1991), an internationally recognized medical statistician: On the 110th Anniversary of His Birth

Zvonka Zupanič Slavec,¹ Ksenija Slavec²

¹ Inštitut za zgodovino medicine MF UL, Zaloška 7a, 1000 Ljubljana

² Medicinska fakulteta L Univerze v Ljubljani, Korytkova 2, 1000 Ljubljana

Korespondenca/

Correspondence:

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec, dr. med.
Inštitut za zgodovino medicine MF UL, Zaloška 7a, 1000 Ljubljana
zvonka.slavec@gmail.com

Ključne besede:

Bojan Pirc (1901–1991), zdravstvena in vitalna statistika, javno zdravstvo, Rockefellerjev štipendist, Ivo Pirc (1891–1967), Andrija Štampar (1888–1959), Svetovna zdravstvena organizacija, Škola narodnog zdravlja Andrija Štampar, Slovenija, bivša Jugoslavija

Key words:

Bojan Pirc (1901–1991), medical and vital statistics, public healthcare, Rockefeller grant recipient, Ivo Pirc (1891–1967), Andrija Štampar (1888–1959), World Health Organization, Andrija Štampar School of Public Health, Slovenia, former

Vsak dan se nekaj naučiti in vsak dan dati drugim del tega.

Življenjski moto Bojana Pirca

Izvleček

Izhodišča: Sodobno slovensko javno zdravstvo iz časa po prvi svetovni vojni je s Štamparjevo ideologijo *zdravstvo za vsakogar* postopoma spreminjalo zasebno zdravstvo v javno. Javnozdravstveni strokovnjaki, ki so se specializirali za socialno medicino, higieno, zdravstveno organizacijo in zdravstveno statistiko, so se izobraževali preko Društva narodov in Rockefellerjeve fundacije v Evropi in ZDA. V prispevku obravnavamo prvega slovenskega, nekdanjega jugoslovanskega in mednarodnega zdravstvenega in vitalnega statistika Bojana Pirca.

Metode: Z retrospektivno zgodovinskomedicinsko študijo smo preučili primarne in sekundarne vire o življenju in delu Bojana Pirca. Rezultati so tudi plod analize Pirčeve obsežne znanstvene in strokovne bibliografije.

Rezultati: Zdravnik Bojan Pirc (1901–1991) je bil l. 1927/28 štipendist Rockefellerjeve fundacije na Šoli javnega zdravja Univerze Johna Hopkinsa v Baltimoru, kjer se je podiplomsko izobraževal iz statistike, epidemiologije, organizacije javnega zdravstva in higiene. Postal je vodilni jugoslovanski zdravstveni in vitalni statistik ter od leta 1928 delal v Centralnem higienskem zavodu v Beogradu, večinoma kot vodja socialnomedicinskega oddelka. Med letoma 1948 in 1955 je bil vodja jugoslovanske zdravstvene statistike, med letoma 1955 in 1961 pa je deloval kot strokovnjak Svetovne zdravstvene organizacije in bil med drugim v Ženevi vodja oddelka za epidemiološke raziskave. V letih 1955–71 je bil habilitirani učitelj na zagrebški medicinski fakulteti, od 1967–74 honorarni predavatelj statistike Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, nato pa do

leta 1980 habilitirani predavatelj. Od 1968–80 je v Ljubljani in Mariboru vodil podiplomski študij javnega zdravstva *Škole narodnog zdravlja Andrija Štampar* iz Zagreba. Sodeloval je pri organizaciji jugoslovanske higienske službe in analiziral tamkajšnja gibanja nalezljivih bolezni (1919–28). Z bratom Ivom Pircem je spisal nekaj učbenikov za higieno in pripravil temeljno študijo *Zdravje v Sloveniji I – Življenjska bilanca Slovenije* v letih 1921–1935. Izdelal je metodologijo sistema zdravstvene statistike za vso Jugoslavijo, ki je bila tudi mednarodno priznana. Po njegovi zaslugi je zdravstvena statistika postala samostojno znanstveno področje.

Abstract

Background: Using Andrija Štampar's ideology, modern Slovenian public healthcare following the First World War gradually transformed private healthcare into public healthcare available to everyone. Public healthcare professionals specializing in social medicine, hygiene, healthcare organization, and medical statistics were trained in Europe and in the USA under the auspices of the United Nations and the Rockefeller Foundation. This paper discusses the first Slovenian (Yugoslav) and international expert in medical and vital statistics, Bojan Pirc.

Methods: A retrospective historical-medical approach was used to examine the primary and secondary sources on Bojan Pirc's life and work. The results were also obtained by analyzing Pirc's extensive bibliography of research and technical articles.

Results: In the academic year 1927/28, the physician Bojan Pirc (1901–1991) studied at the Johns

Yugoslavia

Citirajte kot/Cite as:Zdrav Vestn 2011;
80: 194–202Prispelo: 9. jun. 2010,
Sprejeto: 13. jan. 2011Vse slike so last
Fotoarhiva Inštituta za
zgodovino medicine
Medicinske fakultete
Univerze v Ljubljani
oziroma potomcev prof.
Bojana Pirca.

Hopkins Bloomberg Public School of Health in Baltimore on a Rockefeller Foundation grant. There he took graduate-level courses in statistics, epidemiology, public healthcare organization, and hygiene. He became the leading Yugoslav expert in medical and vital statistics. From 1928 onwards, he worked at the Central Hygienic Institute in Belgrade, serving as head of the social medicine department for most of his time there. From 1948 to 1955 Pirc was Director of the Yugoslav Medical Statistics Office, and from 1955 to 1961 he served as a World Health Organization expert, for which his duties included heading the Epidemiology Research Department in Geneva. From 1955 to 1971, he held the position of professor at the Zagreb Medical Faculty, and from 1967 to 1974 he served as a part-time statistics

instructor at the Ljubljana Medical Faculty, then till 1980 as its professor. From 1968 to 1980 he headed the graduate program in public healthcare in Ljubljana and Maribor as part of the Andrija Štampar School of Public Health in Zagreb. He helped organize the Yugoslav hygiene service and analyzed the dynamics of infectious diseases in Yugoslavia (1919–1928). He and his brother Ivo Pirc coauthored several textbooks on hygiene and prepared a basic study titled *Zdravje v Sloveniji I – Življenjska bilanca Slovenije v letih 1921–1935* (Health in Slovenia I: Births and Deaths in Slovenia, 1921–1935). In addition, he developed a medical statistics system methodology for all of Yugoslavia, which was also well received internationally. Thanks to him, medical statistics became an independent research area.

Uvod

Slovenski zdravnik Bojan Pirc (1901–1991) je s svojim strokovnim delom močno zaznamoval nekdanje jugoslovansko in današnje slovensko javno zdravstvo (Slika 1). Rojen je bil v Ljubljani v številni delavski družini z desetimi sinovi. Ker je bil zadnji med njimi, se je rad pošalil, da je moral v svet kot deseti brat. Na izbiro zdravniškega

Slika 1: Prof. dr. Bojan Pirc (1901–1991).

poklica je najverjetneje vplival njegov deset let starejši brat, prav tako zdravnik, dr. Ivo Pirc (1891–1967), utemeljitelj slovenskega javnega zdravstva po prvi svetovni vojni. Nepopolna ljubljanska medicinska fakulteta je dijaku Bojanu, ki je l. 1921 z odliko opravil zrelostni izpit na ljubljanski realni gimnaziji, med prvimi generacijami nudila študij doma, ki ga je nadaljeval v bližnjem Innsbrucku na Tirolskem. Vesten študent je z v rednem roku sklenil študijsko pot in bil 4. decembra 1926 promoviran za doktorja vsega zdravilstva.¹ V bližnjih innsbrških generacijah sta študirala z njim še dva Slovenca, bodoči prekmurski trahomolog dr. Jože Pečan (1901–1962)² in bodoča ljubljanska akademska anatomka Valentina Grošelj Kobe (1905–1998).³

Zavzetost za javno zdravstvo

Dr. Bojan Pirc je živel v javnozdravstveno razgibanem času. Njegov brat Ivo Pirc je l. 1923 prevzel vodenje takrat ustanovljene osrednje slovenske javnozdravstvene ustanove – Higijenskega zavoda v Ljubljani, ki je dobil stavbo poleg anatomskega inštituta na Zaloški 4 (Slika 2). Preko njega se je Bojan temeljito seznanil s sodobnimi socialnomedicinskimi tokovi takratnega časa. Socializirana medicina je dvignila vrednost človeškemu življenju, javno zdravstvo pa je postajalo konkurent zasebni praksi. Med obema smerema so se pojavljala ostra trenja. Bojan Pirc

Slika 2: Protagonista slovenskega javnega zdravstva, brata Ivo (desno) in Bojan Pirc, med njima tržiška zdravnica, prva slovenska Rockefellerjeva štipendistka za javno zdravstvo, Amalija Šimec, »Higijenskega zavoda« v Ljubljani v začetku tridesetih let 20. stoletja.

je prihajal iz socialno ogroženega okolja in je zato s še večjo predanostjo usmeril svoja prizadevanja v rast in razvoj socialne medicine. Takratno mednarodno zdravstveno združenje pri Društvu narodov je v povezavi z Rockefellerjevo fundacijo podpiralo izobraževanje za javno zdravstvo. Zanj je prispeval izvirne zamisli in uspešno izvedbo hrvaški javnozdravstveni erudit dr. Andrija Štampar (1888–1959). Rockefellerjeva fundacija je podprla njegova prizadevanja in podeljevala štipendije za javnozdravstveni študij.⁴ Dležni so je bili nekateri slovenski zdravniki, med njimi v letu 1927/28 tudi dr. Bojan Pirc. Štipendije so vedno podeljevali za področja, ki strokovno še niso bila razvita. V takratni Jugoslaviji še ni bilo zdravstvenih in vitalnih statistikov. Zato so odličnega insbruškega diplomanta dr. Bojana Pirca, od 10. 12. 1927 zaposlenega na beograjskem higijenskem zavodu, izbrali za svojega uslužbenca in ga za leto dni poslali na ameriški vzhod v mesto Baltimore na znamenito javnozdravstveno šolo Univerze Johna Hopkinsa (*Johns Hop-*

kins Bloomberg School of Hygiene and Public Health) (Sliki 3 in 4). Tam sta se v tistem času izobraževala še dva slovenska zdravnika, l. 1924/25 dr. Valentin Meršol (1894–1981) iz Radovljice, ki je opravljal specializacijo predvsem iz tropske medicine in v nekdanjo Jugoslavijo vpeljal preventivne ukrepe proti malariji,⁵ istočasno s Pircem pa je prišel še dr. Josip Vrtovec (1899–1978) iz Ajdovščine, ki je specializiral socialno medicino in bil kasneje direktor zdravstvenega doma v Celju, nato v Mariboru.^{6,7} Bojan Pirc se je izobraževal iz statistike, epidemiologije, organizacije javnega zdravstva in higijene. Ob študiju je moral opraviti statistično raziskovalno nalogo o upadanju pljučne tuberkuloze v Pensilvaniji v različnih starostnih skupinah in določenem obdobju ter jo objaviti.⁸ Marsikaj o ameriškem življenju in javnozdravstvenem delu je zapisal v svoj dnevnik in objavil v petih zanimivih pismih, ki jih je napisal bralcem revije *Zdravje*.⁹

Z novim znanjem se je decembra 1928 Bojan Pirc vrnil v takratno jugoslovansko prestolnico Beograd. Od ustvarjalnega navdušenja prekipevajoči strokovnjak se je med Srbi, vajenimi ležernega načina življenja, kmalu soočil z marsikatero težavo. Z mlado družino se je oče dveh sinov postopoma vživljal v srbsko mentaliteto, posebnosti njihove kulture ter s strpnostjo sprejemal drugačnost tamkajšnjega življenja in dela.

Mnogovrstno javnozdravstveno delo, ki ga je Pirc opravljal, ga je razpenjalo med beograjski higijenski zavod in njegov socialnomedicinski oddelek, ter srbsko podeželje, kjer je opravljal raziskovalno delo. Kabinetno delo je potekalo v popolnoma novi stavbi Centralnega higijenskega zavoda, katere gradnjo je med letoma 1923 in 1924 podprla Rockefellerjeva fundacija. Nastala je mogočna palača razgibane arhitekture, ki obiskovalce navdihuje še danes. Podobno stavbo ima tudi Zagreb. Le Slovenci so se ustrašili Rockefellerjeve ponudbe in pričakovanega tujega vpliva ter z izjavo, da za tako stavbo v Ljubljani ni ustreznega prostora, preprečili Rockefellerjevo financiranje¹⁰ (Slika 5).

Bojan Pirc je pridobival informacije o delu zdravstvenih ustanov, preučeval javno zdravstvo in se trudil za njegovo promocijo. Sodeloval je pri organizaciji higijenske služ-

Slika 3: Dr. Bojan Pirc, slušatelj javnega zdravstva na Univerzi Johna Hopkinsa v Baltimoru leta 1927/28.

be in sestavi pravnih predpisov s tega področja. Skorajda vsako izmed delovnih področij je popisal v sprotnih študijah, znanstvenih raziskavah, navodilih za uporabnike in drugih samostojnih publikacijah ali člankih. Med temami, ki jih je intenzivneje preučeval, so bile: trendi upadanja števila prebivalstva v Slavoniji,¹¹ analiza gibanja nalezljivih bolezni v Jugoslaviji, preučevanje metod za raziskovanje vasi,¹² problematika prehrane in drugo. Nenehno se je srečeval z vzgojno-izobraževalnim delom, populariziral javno zdravstvo preko radijskih oddaj in časopisnih člankov,¹³ pisal učbenike, npr. za higieno,^{14,15} imel predavanja po različnih šolah ter sodeloval na strokovnih druženjih doma in v tujini. V okviru javnozdravstvenega poslanstva je postal tudi urednik srbske poljudnozdravstvene revije *Zdravlje* (1934–1940). Bojan Pirc je organiziral tudi številne tečaje – od dvotedenskih do dvoletnih – za okrožne in šolske zdravnike, zdravnike medicine dela, za zdravstvene tehnike in medicinske sestre. Predaval je medicinsko statistiko, epidemiologijo, sanitarno zakonodajo in organizacijo zdravstva, prehrane, higijene in socialne medicine. Pripravljal je tudi higienske razstave. Najodmevnejša je bila Vseju-

goslovanska higienska razstava v Beogradu l. 1933.¹⁶ Bojan Pirc je bil njen pobudnik in sekretar Jugoslovanskega društva za ohranjanje javnega zdravja (*Jugoslovensko društvo za čuvanje narodnog zdravlja*). Razstava je obsegala številna področja javnega zdravstva, bila je zelo poučna, obiskalo pa jo je približno 100.000 obiskovalcev.¹⁷ Za odlično delo je bil Bojan Pirc odlikovan s francoskim priznanjem, kraljevim priznanjem (red belega orla) in povabljen k sodelovanju pri podobni dresdenski in pariški razstavi; za slednjo se je večkrat posvetoval s prof. Andrijem Štamparjem (Slika 6).

Dr. Štampar ga je tudi sicer zelo cenil. Kako zanesljiv vir javnozdravstvenih podatkov je bil shranjen na socialnomedicinskem oddelku higienskega zavoda pri dr. Pircu, kaže nekaj Štamparjevih pisem, naslovljenih nanj, kjer ga naproša za najrazličnejše podatke. Andrija Štampar je pri predavanjih po svetu – po jugoslovanskih političnih zapletih je namreč postal stalni svetnik Higienske organizacije Društva narodov in predaval na medicinskih ustanovah sprva po Evropi, nato pa kot gost Rockefellerjeve fundacije v ZDA – vedno znova izhajal iz pirčevih javnozdravstvenih podatkov.¹⁸

Kot plod dobrega sodelovanja med bratoma Ivom in Bojanom Pircem je nastala knjiga *Zdravje v Sloveniji I – Življenjska bilanca Slovenije v letih 1921–1935*.¹⁹ Bojan Pirc je na 92 straneh podal metodologijo preučevanja zdravstveno-statističnih podatkov za Slovenijo. Ta analiza populacijskega stanja je prva te vrste v Jugoslaviji in je kasneje služila kot vzorčna študija. Osnovni zdravstvenostatistični elementi so sistematično predstavljeni, interpretirani, zapisana pa je tudi možnost njihove uporabe. Številne tabele z veliko podatki so dragoceno gradivo za zdravstvenostatistične študije. Je eno najpomembnejših del dr. Bojana Pirca (Slika 7).

Bojanu Pircu je bilo zaradi obsežnega znanja in osebne kredibilnosti postopoma zaupanih vse več javnih funkcij v zdravstvenih organizacijah: pri Zvezi zdravstvenih zavodov, Društvu za zaščito otrok, Jugoslovanskem združenju za zaščito otrok, Vrhovni zadrugi za zdravstveno prosveto, Zvezi skavtov, Združenju strokovnega tiska, Za-

Slika 4: Pogled na razred slušateljev Šole za higieno in javno zdravje Univerze Johna Hopkina v Baltimoru v študijskem letu 1927/28. Dr. Bojan Pirc sedi tretji z leve.

drugi uslužbencev Centralnega higienskega zavoda in drugod.

Zaradi Pirčevega dobrega javnega nastopa in retoričnih sposobnosti so ga vabili ne le na odmevna strokovna srečanja, ampak tudi v politiko. Takratni jugoslovanski notranji minister, Slovenec dr. Anton Korošec, ga je neformalno povabil za tajnika svojega kabineta. Kmalu za tem pa je Bojan Pirc postal predsednik mladinskega odseka stranke Jugoslovanske radikalne skupnosti. V politiki je ostal do 2. svetovne vojne.²⁰

Bojan Pirc je sredi tridesetih let izdelal metodologijo dela pri zdravstvenem raziskovanju vasi in na področju preučevanja prehrane prebivalstva. Rezultati so bili obdelani za vas Mošorin, a zaradi predvojnega stanja niso bili objavljeni. Z metodologijo Bojana Pirca je njegov brat Ivo Pirc l. 1936 začel s poskusno študijo kmečke prehrane v nekaj prekmurskih vaseh in l. 1938 v nekaj ptujskih vaseh. Januarju 1939 je bila opravljena temeljna študija v belokranjskih vasicah Naklo in Rodine pri Črnomlju, kar je objavil v knjižni izdaji l. 1945.²¹ Zaradi svojih bogatih strokovnih izkušenj pri prehrani je Bojan Pirc l. 1937 postal sekretar nacionalnega komiteja za prehrano pri Zdravstveni organizaciji Društva narodov v Ženevi.

Slika 5: Rockefellerjeva stavba Centralnega higienskega zavoda v Beogradu iz leta 1924, kjer je Bojan Pirc delal med letoma 1928 in 1944, večinoma kot vodja socialnomedicinskega oddelka. Gradnjo podobne stavbe je Rockefellerjeva fundacija financirala tudi v Zagrebu, v Ljubljani pa slovenski politiki zanjo »niso našli ustreznega prostora«.

Leta 1938 je Bojan Pirc postal vodja Oddelka za socialno medicino pri Centralnem higienskem zavodu v Beogradu ter na tem mestu ostal vse do l. 1944. V času 2. svetovne vojne ni ne predaval ne publiciral. Posvetil se je delu na bolniškem oddelku in predvsem na terenu, kjer so prvenstveno preprečevali širjenje tifusa. Med vojno se je podobno kot številni drugi s svojo družino srečeval z različnimi stiskami, s pomanjkanjem hrane, z begunci in z izseljenci. Z zdravniškim znanjem in svojo človečnostjo je pomoči potrebnim vedno pomagal.

Vojna in politične posledice za Bojana Pirca

Ker je bil Beograd osvobojen že jeseni leta 1944 in so zmagovalci povsod odkrivali svoje nasprotnike, se je Bojan Pirc kot nekdanji rojalist in katolik ter osebni prijatelj poveljnika kraljeve vojske, Slovenca Ernesta Peterlina, znašel na zatožni klopi nove komunistične oblasti. Vse življenje je ohranil svoje ideale, predvsem predanost domovini in narodu, ni pa se strinjal s komunizmom. Pod skonstruirano obtožnico je bil v navezi med srbskim vodjem četnikov Mihajlovičem in slovenskim domobranskim generalom Rupnikom, ter bil med jesenjo leta 1944 in pomladjo leta 1945 šest mesecev zaprt, nato pa brez obtožnice izpuščen. V aprilu 1945 je v Beogradu izgubil službo,²² se z družino vrnil v Slovenijo in si poiskal kruh v Ljubljani na zdravstvenem ministrstvu. Sprva je bil referent za zdravstveno statistiko, nato vodja statističnega oddelka, za tem pa še vodja oddelka za planiranje. Zaradi pomanjkanja strokovnega osebja je v letih od 1946 do 1948 prevzel tudi krmilo slovenske epidemiološke službe. Izpeljal je organizacijo slovenske zdravstvenostatistične službe, na različnih ravneh je predaval epidemiologijo in statistiko, organiziral javnozdravstvene tečaje in predavanja za šolo za sanitarne tehnike. Spisal je tudi prva skripta statistike za medicinske sestre.²³ Leta 1947 je sestavil in objavil zdravstvenostatistični načrt za Slovenijo za naslednje petletno obdobje.²⁴ V tistem času so tudi na ljubljanski medicinski fakulteti poskušali urediti študij po mednarodnih standardih, v katerega bi bilo vključeno tudi javno zdra-

Slika 6: Dr. Bojan Pirc z dr. Andrijo Štamparjem na neki zahodnoevropski železniški postaji.

vstvo s socialno medicino in z zdravstveno statistiko. Dr. Bojan Pirc je opravil nekaj predavanj med takratnimi slušatelji medicine, a z njegovim ponovnim odhodom v Beograd konec leta 1948 so predavanja zamrla. Ker je bila v Sloveniji v tistem času zelo razširjena davica, je spisal še pregledno knjižico za njeno preventivo.²⁵ Prav tako so Slovenci množično obolevali za tifusom, zato je spisal knjižico *Zatrimo tifus*.²⁶

Bojanov brat Ivo Pirc je v Ljubljani doživljal podobno usodo, a v manj dramatični obliki. Tudi sam je med vojno iskal pravo pot za izražanje čustev do domovine in se odločil, da sam ne bo šel med partizane. Dopuščal pa je, da so sodelavci s Higijskega zavoda, ki ga je vodil, partizanom odvažali cepiva, serume, razkužila ter obvezilni in drug sanitetni material. Ker tudi on »ni bil

na pravi strani«, je bil takoj po koncu vojne, 13. maja 1945 mobiliziran v vojsko.²⁷

Od l. 1945 do 1948 je Bojan Pirc z družino živel v Ljubljani in s svojim znanjem sooblikoval slovensko javno zdravstvo. Socializirana medicina se je v času med obema svetovnima vojnama spreminjala, se zgledovala po ruskem modelu in bila podržavljena. Po sporu s Sovjetsko zvezo v l. 1948 (Informburo) so se vodilni odločili za samostojnejšo jugoslovansko politično pot v skladu z zakonom o samoupravljanju in to uvedli tudi v zdravstvo. Ideološki vplivi dobe so se odsevali tudi v življenju Bojana Pirca. Pritiski nanj so bili vse večji, bil je nadzorovan, zato si je želel svobode in se je oziral po svetu.

Vodilne osebnosti v beograjskem javnem zdravstvu so po odhodu Bojana Pirca postopoma uvidele, da zanj nimajo ustreznega nadomestila. Zato je bil 1. decembra 1948 z odlokom Komiteja za zaščito ljudskega zdravja premeščen v Beograd. Postal je načelnik statističnega oddelka Komiteja za zaščito ljudskega zdravja, nato pa premeščen na mesto vodje zvezne zdravstvene statistike na Zvezni zavod za ljudsko zdravje. V letih od 1950 do 1955 je kot načelnik oddelka opravil številne naloge: med drugim je utrdil Jugoslovansko statistično klasifikacijo bolezni, poškodb in vzrokov smrti, pripravil metodologijo za statistično spremljanje vzrokov smrti in z Zavodom izdal prvi Vitalno statističnih letopis.²⁸ Pomembno delo je bila izdaja učbenika zdravstvene statistike za zdravstvene delavce. Spisal in predstavil je celovit sistem zdravstvene statistike,²⁹ ki se je kasneje izvajal po vsej Jugoslaviji.³⁰ Tudi osrednje enciklopedično geslo statistika v jugoslovanski medicinski enciklopediji je izpod njegovega peresa.³¹

Sedemletno ponovno beograjsko službovanje (1948–1955) na vodilnem zdravstvenostatističnem mestu v takratni Jugoslaviji je Bojana Pirca tesno povežalo s številnimi ljudmi, projekti in z načrti za celoten jugoslovanski prostor. Zaradi njegovega celovitega znanja so ga želeli zadržati zase in ga niso hoteli pustiti k mednarodnemu delu. Ob Pirčevem odhodu v Svetovno zdravstveno organizacijo (SZO) je njegov namestnik dr. Ivo Bogdanić zahteval, da pride v Beograd Pirčeva ljubljanska naslednica dr. Bogdana Škri-

Slika 7: Naslovnica enega najpomembnejših del bratov Bojana in Iva Pirca, študije *Zdravje v Sloveniji I – Življenjska bilanca Slovenije v letih 1921–1935*.

Slika 8: Dr. Bojan Pirc, direktor regionalnega oddelka Svetovne zdravstvene organizacije za vzhodni Mediteran, med zdravstvenima sodelavcema v Iranu aprila leta 1956.

njar Nežima (roj. 1922), ker je poznal njeno visoko strokovnost. Prihajala je enkrat mesečno in opravljala delo, ki mu drugi niso bili kos. Kasneje je v Svetovni zdravstveni organizaciji (1962–1982) nasledila Bojana Pirca.³²

Mednarodno delo

Želja po delu v mednarodnem prostoru se je Bojanu Pircu uresničila šele po večletnih povabilih s sedeža Svetovne zdravstvene organizacije (SZO). Oktobra leta 1955 je lahko odšel s soglasjem takratne jugoslovanske vlade. Kot strokovnjak za zdravstveno statistiko je deloval v Regionalnem uradu SZO za vzhodni Mediteran. Skrbel je za napredek zdravstvenostatistične službe in pravilno zastavljanje zdravstveno-raziskovalnih projektov za tamkajšnje države: Etiopijo, Jordanijo, Irak, Libijo, Iran in Sudan. V okviru diplomskega študija je v Aleksandriji na Inštitutu za javno zdravstvo predaval statistiko, deloval v zdravstvenem demonstracijskem centru v Kaljubu ter prav tako predaval vitalno in zdravstveno statistiko v Bejrutu na mednarodnem statističnem izobraževalnem centru. Marca leta 1958 je bil zaradi sueške krize iz egiptovskega Kaira premeščen v Ženevo. Leta 1954 ga je v Kairu nasledil dr. Branko Kesic iz Zagreba.³³ Bojan Pirc je postal vodja odseka za epidemiološke študije in

to delo opravljal do decembra 1961, ko se mu je iztekel mandat v SZO. Na tako pomembno mesto je bil premeščen zaradi uspešnega strokovnega dela v vzhodnomediterranskem regionalnem uradu. V Ženevi je prevzel izdajanje vseh mesečnih in letnih publikacij SZO za vitalno in zdravstveno statistiko. Postal je tudi urednik letne periodike *Annual Epidemiological and Vital Statistics* za leta od 1957 do 1959. Zanje je izdelal nov koncept, ki je bil tudi sprejet. V ženevski eri svojega dela je bil sekretar številnih sestankov Komiteja ekspertov in študijskih skupin; njihova naloga je bila priprava in izvedba programa ter izdaja publikacij. Kot predstavnik SZO je deloval pri njeni statistični in drugih komisijah ter na mednarodnih kongresih. Leta 1960 ga je povabila izraelska vlada, da pri njih organizira epidemiološko službo (Sliki 8 in 9). V petih letih je Bojan Pirc v SZO pridobil obilico znanja, mednarodnih izkušenj in poznanstev strokovnjakov sorodnih področij. Zato ga je po vrnitvi v domovino jugoslovanski Sekretariat za ljudsko zdravje in socialno politiko imenoval za predsednika Zvezne komisije za zdravstveno in vitalno statistiko.

Mednarodno priznanje Pirčevemu delu je bila epidemiološka raziskava o srčno-žilnih boleznih, ki so jo poverili njemu, in je potekala med Jugoslavijo in ZDA v letih od 1962 do 1971. Neposredna izvajalca sta bila Zvezni zavod za zdravstveno varstvo (Beograd) in *National Health Institute* v Bethesda. Bojan Pirc je bil glavni raziskovalec, pripravil je spremne študije, priročnik za terensko delo in kot soavtor sodeloval pri objavah rezultatov pri člankih v mednarodno odmevnih zdravstvenih revijah.³⁴

Univerzitetno delo

Pri šestdesetih letih je bil Bojan Pirc v SZO upokojen in se je z ženo vrnil v Ljubljano. Čeprav je redno delo v SZO že sklenil, je v nadaljnjih letih s to organizacijo pogosto sodeloval, pripravljaj različne mednarodne sestanke na teme, ki jih je najbolje poznal, in veliko potoval po svetu. V sebi pa je čutil željo po širjenju svojega znanja, predvsem med slovenskim zdravništvom. Njegova pripadnost krščanskim socialistom in politična

Slika 9: Dr. Bojan Pirc, direktor regionalnega oddelka Svetovne zdravstvene organizacije za vzhodni Mediteran, med mednarodnimi zdravstvenimi sodelavci.

preteklost pa sta bila pri tem resna ovira. Izogniti se tudi ni mogel policijskemu nadzoru in hišnim preiskavam.³⁵ Več sreče kot v Sloveniji je imel na Hrvaškem, kjer so ga že leta 1955 izvolili na zagrebški medicinski fakulteti in njeni Školi narodnog zdravlja »Andrija Štampar« za docenta zdravstvene statistike, 1964 je postal redni profesor.³⁶ Do leta 1971 je predaval na dodiplomskem in podiplomskem študiju predmete Statistična metodologija, Zdravstvena in demografska statistika ter Uvod v zdravstveno raziskovanje. Slušateljem je prinesel obilico novega znanja in med njimi vzgajal bodoče javnozdravstvene strokovnjake. Kot učitelj zagrebške medicinske fakultete je s Štamparjevo šolo povezoval jugoslovanski javnozdravstveno-izobraževalni prostor. Od l. 1968 do 1980 je v Ljubljani in Mariboru vodil podiplomski študij javnega zdravstva ter predaval predmet Raziskovanje v zdravstvu. Isti predmet je predaval tudi na podiplomskem študiju zdravstvene zaščite matere in otroka, medicine dela in javnega zdravstva za stomatologe.³⁷ Prav po teh predavanjih se ga slovenski zdravstveni delavci tudi dobro spominjajo (Slika 10). Vodil je tudi magistrande in doktorande ter bil mentor prvega slovenskega doktorata iz družinske medicine leta 1981.

Pri Pirčevih 73. letih ga je l. 1974 habilitirala tudi Medicinska fakulteta v Ljubljani, med letoma 1967 in 1974 pa je bil tam le ho-

Slika 10: Slušatelji s svojim profesorjem Bojanom Pirčem (Levo v prvi vrsti) marca leta 1966 pred Šolo ljudskega zdravja Andrije Štamparja v Zagrebu.

norarni predavatelj. Kot redni profesor statistike je slovenskim študentom do leta 1980 predaval predmeta Demografska in zdravstvena statistika ter Statistična metodologija, kjer sem ga doživljala tudi kot učitelja. Bil je tudi idejni oče novonastalega Inštituta za biomedicinsko informatiko pri isti fakulteti, ki se je usmeril v zdravstveno statistiko, računalništvo in dokumentaristiko.

Od vrnitve iz Ženeve v Slovenijo do leta 1981 je na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani predaval socialno medicino, pa tudi nasploh sooblikoval slovensko javno zdravstvo.

Sklep

Prof. Bojan Pirc je v življenju prehodil izjemno razgibano, a tudi naporno profesionalno pot, polno strokovnih izzivov in se preizkusil v številnih življenjskih situacijah. V slovenski in takratni jugoslovanski prostor je vpeljal novo javnozdravstveno področje, zdravstveno in vitalno statistiko, poleg tega je bil tudi odlično razgledan in visoko socialno osveščen strokovni pisec. Njegova bibliografija je občudovanja vredna; odkriva njegovo sposobnost od širokega nagovarjanja laične javnosti do vrhunskih znanstvenih objav. Kot pedagog je čutil pomen učnega poslanstva in skozi vso strokovno pot predaval na različnih ravneh prav tako različne javnozdravstvene teme. Discipliniran in strpen raziskovalec je večino svojih raziskav strnil tudi v pisno obliko. Kot humanist si je prizadeval za socialno pravičnost v zdravstvu; vse življenje je živel po načelih Hipokratovega zapriseženca z visokimi moralnimi in etičnimi normami. Bil je duhovno stabilen, saj ga različni pretresi v njegovem dolgem in nelahkem, a plodnem življenju niso premaknili od njegovih tradicionalnih pogledov na svet. Še v poznih letih svojega življenja je okolico navduševal z mentalno svežino in sposobnostjo, da je kot rojeni dokumentarist iz tradicionalnega načina dela prestopil v računalniško dobo. Umirjen, redoljuben, strpen, izjemno delaven in idejno bogat zdravnik se je s svojim obsežnim delom v domačem in mednarodnem prostoru trdno zapisal med graditelje sodobnega narodnega in mednarodnega javnega zdravstva.

Viri in literatura

1. Cvahte S. Pirc, Bojan. In: Enciklopedija Slovenije. Zv. 8. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1994. p. 348. Personalna mapa prof. dr. Bojana Pirca v lasti družine Pirc.
2. Gruškovnjak Š, Cvenkelj B. Trahom. In: Enciklopedija Slovenije. Zv. 13. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1999. p. 306.
3. Dekleva A. Kobe, Valentina. In: Enciklopedija Slovenije. Zv. 5. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1991. p. 170
4. Rockefellerjeva fundacija. In: Veliki splošni leksikon [Elektronski vir]. Ljubljana: DZS; 2003.
5. Šušteršič Z. Meršol, Valentin. In: Enciklopedija Slovenije. Zv. 7. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1993. p. 76.
6. The Johns Hopkins University School of Hygiene and Public Health. Directory of Alumni: 1919–1981. p. 387.
7. Borisov P. Vrtovec, Josip. In: Enciklopedija Slovenije. Zv. 14. Ljubljana: Mladinska knjiga; 2000. p. 394.
8. Pirc B. The Decline of Pulmonary Tuberculosis in Different Age Groups, Pennsylvania: 1906–1926. Pennsylvania: Department of Health; 1928.
9. Zupanič Slavec Z. Javno zdravstvo 20. stoletja in njegov soustvarjalec dr. Bojan Pirc. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS; 2007. p. 102–4.
10. Likar M. Žlahtna semena. Maribor: Založba obzorja; 1967. p. 9–10.
11. Pirc B. Opadanje stanovništva u Slavoniji. Socialno-medicinska studija o prilikama radjanja i smrtnosti u pet slavonskih srezova. Beograd: Štamparija centralnog higijenskog zavoda; 1931.
12. Pirc B. Zdravstveno stanje jugoslovenske vasi. In: Seoska zdravstvena služba. Referati održani na V. Sveslovenskom delavskom kongresu u Sofiji; 12.–15. septembar 1936; Sofija. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda; 1936.
13. Pirc B. Higijensko vaspitanje i propaganda u Jugoslaviji. Referat za Internacionalni kongres javnih radova. 8. socijalno-medicinski pregled; 14.–15. oktobar 1936; Ženeva
14. Pirc I, Pirc B. Higijena. Učbenik za treći in četrti razred srednjih in njim sorodnih šol. 2. izd. Zagreb: Naklada školskih knjiga; 1933.
15. Pirc I, Pirc B. Higijena. Učbenik za šesti razred srednjih in njim sorodnih šol. Zagreb: Naklada školskih knjiga; 1938.
16. Cokić D, Dovijanić P. Osemdeset godina u službi zdravlja naroda. Beograd: Inštitut za zaštitu zdravlja Srbije »dr. Milan Jovanović-Batut«; 1999. p. 121.
17. Kostić A, Konstantinović B, Pirc B, ed. Spomenica I zemaljske higijenske izložbe. Beograd: Izložbeni odbor; 1933.
18. Glej op. 9: p. 138–40.
19. Pirc B, Pirc I. Zdravje v Sloveniji. Knj.1, Življenjska bilanca Slovenije v letih 1921–1935. Ljubljana: Higijenski zavod; 1937.
20. Sabor i kongres Omladine jugoslovanske radikalne zajednice. Održani u Beogradu 24. oktobra 1937. Izdanje Samouprave.
21. Pirc I. Naklo – Rodine. Monografija belokranjske vasi. Študija o prehrani kmetskega prebivalstva. V Ljubljani: Higijenski zavod; 1945.
22. Odločba Ministrstva za ljudsko zdravje Personalni odsek, št. 55, 28. 4. 1945 o prenehanju službe dr. Bojanu Pircu v Beogradu.
23. Pirc B. Statistika v zdravstvu. Skripta iz časa okoli 1948.
24. Pirc B. Zdravstvena statistika u petogodišnjem planu. Beograd: Narodno zdravlje, Komitet za zaštitu narodnog zdravlja; 1947. p. 15–9.
25. Pirc B. Difterija. Ponatis 1950. Beograd: Medicinska knjiga; 1950.
26. Pirc B. Zatrmo tifus! Ponatis 1949. Ljubljana: Ministrstvo za ljudsko zdravstvo LRS; 1949.
27. Zupanič-Slavec Z. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS; 2005. p. 298–9.
28. Stanovništvo i njegovo kretanje u FNRJ. Godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj zaštiti 1949; 50.
29. Pirc B. Uloga zdravstvene statistike u zdravstvenoj službi. Zbornik I. Kongresa lekara FNRJ. Beograd: Savez lekarskih društava: Medicinska knjiga; 1950. p. 125–35.
30. Češarek Turk A. Prof. dr. Bojan Pirc – devetdesetletnik. Zdrav Varst; 1991;30: 257–8.
31. Pirc B. Statistika. In: Medicinska enciklopedija. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod; 1970. p. 109–23.
32. Demšar M. Škrinjar-Neřima, Boga. In: Enciklopediji Slovenije. Zv. 13. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1999. p. 59.
33. Grmek MD. Kesić, Branko. In: Enciklopedija Jugoslavije. Zv. 5. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod; 1962. p. 242.
34. Glej op. 9: 173.
35. Glej op. 9: 196–7.
36. Dokument št. 02–933–1–1964. Medicinska fakulteta Vseučilišća v Zagrebu, dne 12. 8. 1964.
37. Cvahte S. Nestor naše socialne medicine – prof. dr. Bojan Pirc. Naši razgledi 1986; 33: 434–5.